

SZÁZADOK MOHÁCS-TANULMÁNYOK

MÁSODIK KÖTET

SZERKESZTETTE
FODOR PÁL

SZÁZADOK
KÖNYVEK

A MÁSODIK MOHÁCSI CSATA „FRANCIA HADVEZÉREK” SZEMÉVEL

A 17. századi törökellenes hadműveletek sorában kiemelt helyet foglalnak el a nyílt hadszíntéren lezajlott csaták, amelyek sorában az 1687. augusztus 12-én megvívott harsány-hegyi, vagy más néven nagyharsányi, illetve „második mohácsi csatának” nevezett ütközet különösen jelentős mind a felszabadító háború hadműveletei, mind annak kül- és belpolitikai következményei szempontjából. Jelen tanulmányomban a csatában részt vevő neves francia, illetve francia ajkú hadvezérek visszaemlékezéseit idézem fel. Ennek elsődleges oka az, hogy a harsány-hegyi csata azon különleges magyarországi ütközetek közé tartozik, amelyekben a 17–18. század fordulójának legnevesebb hadvezérei közül többen – V. Lotaringiai Károly herceg, Savoyai Eugén herceg, Jean-Louis de Rabutin gróf és Claude-Louis Hector de Villars marsall – részt vettek, és naplóikban, emlékirataikban, visszaemlékezéseikben meg is emlékeztek erről a csatáról. Írásomban négy olyan jelentős hadvezér nevéhez fűződő autobiografikus forrást, újabb szóhasználatnál egodokumentumot szeretnék megvizsgálni és összehasonlítani egyrészt a csata eseményeire vonatkozó történeti narratíva hűségének bizonyítása vagy cáfolata szempontjából, másrészt pedig a források alapján szeretnék rámutatni a vizsgált személyek történelemhez való viszonyára is.¹ Róluk szólva a francia jelzőt idézőjelben használtam, mivel Villars marsall kivételével a csata idején a francia uralkodóval ellenséges viszonyban lévő I. Lipót császár szolgálatában tevékenykedtek, és Lotaringiai Károly és Savoyai Eugén hazája – Savoya és Lotaringia – még egyáltalán nem tartozott Franciaországhoz. Viszont kulturális szempontból mindannyian a korban legerősebb katonai, politikai, gazdasági és kulturális hatalmat képviselő Francia Királyság vonzásköréből kerültek a

* A szerző az MTA doktora, tudományos tanácsadó, ELTE Humán Tudományok Kutatóközpontja Történettudományi Kutatóintézet; toth.ferenc@abtk.hu.

1 Az egodokumentumok társadalomtörténeti jelentőségéről lásd: *Fritz Redlich: Autobiographies as Sources for Social History: A Research Program. Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte* 62. (1975) 380–390. Vö. *Gyáni Gábor: Az ego-dokumentumok történetírói haszna. Bárka* 27. (2019) 69–74.

magyarországi hadszíntérre. A modern európai hadseregek mintájává váló francia hadsereg csodálatán kívül mindannyian a korszak világnyelveként meghonosuló francia irodalmi nyelven kommunikáltak és alkotak. A nyelvi és kulturális identitásuk mellett keresztény hitükből és a keresztes háborúk emlékéből fakadó hitharcos öazonosságuk is fontos szerepet játszott abban, hogy a harsány-hegyi csatában együtt küzdöttek a kor legnevesebb „francia hadvezérei”.

A „francia hadvezérek” és egodokumentumaik

A vizsgált személyek közül kétségkívül legjelentősebb a fővezér, V. Lotaringiai Károly herceg (1643–1690), aki Nicolas-François de Vaudémont és Claude de Lorraine gyermekeként jött a világra. Mivel Lotaringia francia megszállás alatt állt, a fiatal Károly a bécsi udvarban nevelkedett, de később apjával a párizsi udvarba távozott, ahol néhány évet töltött el. Nagybátyja, IV. Károly herceg egy XIV. Lajos királlyal kötött szerződéssel 1662-ben megfosztotta hercegségeitől, s ezután a fiatal herceg császári szolgálatba állt.² 1664. augusztus elsején részt vett a szentgotthárdi csatában, majd később, 1675-ben a császári hadsereg főparancsnokává nevezték ki. 1683 szeptemberében III. Sobieski János lengyel királlyal együtt sikeresen felszabadította Bécs városát a török ostrom alól, és kezdetét vehette a magyarországi törökellenes háború. 1686-ban visszafoglalta Buda várát, ami megnyitotta az utat az ország déli területeinek visszafoglalása előtt. 1687-ben a harsány-hegyi csatát követő sikeres erdélyi bevonulása után a herceg Pozsonyban részt vett József főherceg magyar királyi koronázási ünnepén. 1688-ban megbetegedett, és átadta a fővezérletet Miksa Emánuel bajor választófejedelemnek. A herceg életéről öröndetes módon számos újabb összegző munka látott napvilágot.³ A harsány-hegyi csatá-

2 *Stéphane Gabor*: Et Charles V arrêta la marche des Turcs... Un Lorrain sauveur de l'Occident chrétien. Nancy 1986. 19–26.

3 Lotaringiai Károly életéről lásd újabban: *Laurent Jalabert*: Charles V de Lorraine ou la quête de l'État (1643–1690). Nancy 2017.; *Ferenc Tóth*: Le duc Charles V de Lorraine et son temps (1643–1690). In: *Journal des campagnes du duc Charles V de Lorraine*. Ed. Ferenc Tóth. Paris 2017. 19–162., illetve magyarul is megjelent az első összefoglaló igényű életrajza: *Tóth Ferenc*: A hercegség nélküli herceg. Lotaringiai Károly (1643–1690). (Sziluett. Korszerű Történelmi Életrajzok) Pécs–Bp. 2021.

val kapcsolatos egodokumentumai terén is jelentős előrelépést jelentett, hogy sikerült felfedezni a hosszú évszázadokon keresztül lappangó, saját kézzel írt 1687-es hadjárat naplóját, amelyet a Bibliothèque Nationale de France kéziratárában őriznek. A pergamenbe kötött napló 248 számozott lapot tartalmaz, amelyekre az 1687-es hadjárat német, francia és olasz nyelvű dokumentumait másolták. A francia nyelvű naplóbejegyzéseket ugyanaz a kéz írta, amelyet Lotaringiai Károly hercegnek tulajdonítottak. A harsány-hegyi csatára vonatkozó naplóbejegyzés az 57. levél hátoldalán kezdődik és a 65. levél elülső oldaláig tart. A naplóbejegyzést követő, valószínűleg szándékosan kihagyott két üres oldal megerősíti azt a feltételezésünket, hogy a bejegyzéseket a herceg valószínűleg a csata napján vagy nem sokkal azután készítette, és valószínűleg későbbi kiegészítéseknek szánta az üres oldalakat. E dokumentum számít a csatáról készült egyik leghitelesebb visszaemlékezésnek. A csataleírás szövegét a herceg személyi titkára és diplomatája, François Le Bègue abbé lemásolta a herceg hadjárataira vonatkozó kompilált kéziratok kötetbe,⁴ melyből később egy önálló munkát hozott létre, ami sokáig kéziratban maradt.⁵ A kéziratok munkát később a tudós szerzetes történétíró, Augustin Don Calmet használta fel összefoglaló jellegű lotaringiai történelmi munkájában.⁶ A szerzetestől Károly herceg fia, Lipót herceg rendelte meg az *Histoire ecclésiastique et civile de Lorraine* című művet, amelyben François Le Bègue kézírata alapján részletesen feldolgozta V. Károly herceg életét és hadjáratainak történetét. E munkát eredetileg Charles-Hyacinthe Hugo apátra⁷ bízta volna, akinek a tollából szintén fennmaradt két változatban is egy kézirat V. Károly-életrajz,⁸ de azt végül a szerző nyíltan franciaellenes politikai nézetei miatt nem jelentették meg.⁹

4 ÖStA, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Lothringisches Hausarchiv, Kt. 50. Journal des campagnes du duc de Lorraine.

5 ÖStA, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Lothringisches Hausarchiv, Kt. 51. Relations sur les campagnes (1684–1689) – Journal des campagnes du duc Charles V de Lorraine (1683–1689).

6 Dom Augustin Calmet: *Histoire ecclésiastique et civile de la Lorraine* III. Nancy 1728. 1161–1167.

7 Charles-Hyacinthe Hugo (1667–1739) premontrei apát, kora egyik híres történésze.

8 Bibliothèque Municipale de Nancy, MS 1845–1846 (1032–1033) Vie de Charles 5 duc de Lorraine (par le père Hugo); MS 825 (86) Histoire de la vie de Charles V du père Hugo.

9 Dom Calmet történétírói jelentőségéről lásd: Cédric Andriot: Dom Calmet: une œuvre à l'épreuve du temps. In: Dom Augustin Calmet: un itinéraire intellectuel. Szerk. Philippe Martin – Fabienne Henryot. Paris 2008. 49–65.; Thomas Nicklas: „Affirmer, nier, ou de-meurer dans le doute”. Lothringens Geschichtsschreiber Dom Calmet in der historiogra-

A harsány-hegyi csatában kitüntette magát az ifjú Savoyai Eugén is, aki az első között lépett a török sánc tábor területére, és ezért a keresztény győzelem hírére is ő vitte a bécsi udvarba.¹⁰ Savoyai Eugén, eredeti teljes francia nevén Eugène-François de Savoie-Carignano gróf (1663–1736), Lotaringiai Károlyhoz hasonlóan szintén a francia királyi udvarban szocializálódott. Miután a katonai szolgálatra a francia királyi hadseregben nem sok esélye volt, 1683-ban sértődötten a rivális császári szolgálatot választotta. Részt vett Bécs felmentésében, majd hősiességével kivívta kortársai elismerését Buda 1686-os ostroma és a harsány-hegyi ütközet során. Később a pfalzi örökösödési háborúban a franciák ellen harcolt a Rajna menti hadműveletekben, majd ismét visszatért a magyarországi hadszíntérre, ahol a császári haderő fővezére lett. A zentai győzelem (1697. szeptember 11.) után 1699 elején a karlócai békekötés keretében sikerült a nagy török háborút kedvező feltételekkel lezárnia. Ezt követően a spanyol örökösödési háború hadjárait vezette, és elnyerte az Udvari Haditanács elnöki címét is. Az 1716–1718-as újabb Habsburg–török háborúban ismét fényes győzelmeket aratott (1716: Pétervárad, 1717: Belgrád), majd az 1718-ban megkötött pozsareváci béke eredményeként a Temesköz mellett még Szerbia és Oláhország egy része is Habsburg-fennhatóság alá került. 1734-ben, a lengyel örökösödési háború idején ismét rábízta a császári hadsereg vezérletét, de ezt követően rövidesen elhunyt.¹¹

Az ő esetében szintén rendelkezünk több egodokumentummal is, melyek hitelességét azonban a szakirodalom széles körben megkérdőjelezte. A *Mémoires pour servir à l'histoire du Prince Eugène de Savoie* című munka bizonyos d'Artanville nevű szerzője a bevezetőjében a herceg hadjáratainak résztvevőjének vallja magát, és munkáját szemtanúként, krónikásként és emlékiróként szándékozik jegyezni. Savoyai Eugén herceg hadjáratai megörökítésének gondolata az 1700-as évek elején keletkezett, amikor a herceg egész Európában elismert és ünnepelt hőssé vált. A mű címében is szereplő emlékirat vagy memoár szó valójában egy, a korban igen közkedvelt irodalmi és történeti műfajra utalt, amely a 16–18. században Európa főleg francia nyelvű területein jelent meg, és innen terjedt el a későbbi időszakban. A herceg 1736-ban bekövetkezett halála után további

phische Grauzone. In: Glaubensformen zwischen Volk und Eliten. Frühneuzeitliche Praktiken und Diskurse zwischen Frankreich und dem Heiligen Römischen Reich. Hrsg. von Thomas Nicklas. Halle–Witttemberg 2011. 43–57.

10 Max Braubach: Prinz Eugen von Savoyen I. Wien 1963. 135–138.

11 Életről lásd újabban magyarul: Oross András: Európa GÉniusza. Savoyai Eugén élete és kora (1663–1736). (Sziluett. Korszerű Történelmi Életrajzok) Pécs–Bp. 2019.

életrajzi munkák láttak napvilágot. A Charles-Joseph de Ligne herceg (1735–1814)¹² által kiadott Savoyai Eugén herceg – valószínűleg hamisított – önéletrajza szintén elmeséli e történetet. A *Vie du prince Eugène de Savoie généralissime des armées autrichiennes écrite par lui-même* 1809-ben jelent meg először weimari impresszummal,¹³ majd a kötetet hamarosan két ízben Párizsban is kiadták.

Szintén Ligne herceg publikálta a nagyharsányi csata egy másik neves résztvevőjének, Jean-Louis de Rabutin grófnak a visszaemlékezéseit két különböző impresszumú kiadásban.¹⁴ Jean-Louis de Rabutin a híres francia emlékiró, Roger de Bussy-Rabutin¹⁵ és Madame de Sévigné¹⁶ távoli unokatestvére volt, aki egy ifjúkori szerelmi botrány elől menekülve lépett 1683-ban a császár szolgálatába, és vált a magyarországi törökellenes háború egyik neves hadvezérévé, és szinte az összes nagy hadjáratban és csatában részt vett. 1697-től az erdélyi császári hadak fővezéréként szolgált, és II. Rákóczi Ferenc szabadságharca idején a fejedelem egyik legádázabb ellenfeleként vált hírhedtté a neve.¹⁷ Jean-Louis de Rabutin emlékiratainak második kiadásában olvasható az az előszó, amely szerint Ligne herceg az eredeti kéziratot Joseph Wenzel Liechtenstein herceg könyvtárából kapta kölcsön a herceg közlési engedélyével együtt.¹⁸ Az előszóban Ligne

12 Róla lásd: *Philip Mansel: Prince of Europe: Charles-Joseph Prince de Ligne 1735–1814.* London 2003.

13 A mű eredeti címe: *Mémoires du prince Eugène de Savoie.* Weimar 1809.

14 *Mémoires de Son Excellence le comte de Bussy Rabutin, Maréchal des Armées de l'Empereur, Général-Commandant en Transylvanie, etc. etc. etc.* Szerk. Charles-Joseph de Ligne. Paris 1773.; *Mémoires sur les campagnes faites en Hongrie, au service de l'Empereur, par le comte de Bussy-Rabutin, conseiller d'État de S. M., Chambellan, Maréchal de ses Armées, Général-Commandant en Transylvanie et Colonel d'un Régiment de Dragons.* Szerk. Charles-Joseph de Ligne. Wien 1795.

15 Roger de Rabutin, Bussy grófja (1618–1693), altábornagy XIV. Lajos király seregében, neves udvari személyiség, filozófus, emlékiró és a Francia Akadémia tagja. Életéről lásd: *Jacqueline Duchêne: Bussy-Rabutin.* Paris 1985.; *Daniel-Henri Vincent: Bussy-Rabutin. Le libertin puni.* Paris 2011. Katonai pályafutásáról újabban: *Olivier Chaline: Les campagnes de Bussy-Rabutin. Dix-septième siècle* 241. (2008) 645–655.

16 Marie de Rabutin-Chantal (1626–1696), Madame de Sévigné, híres francia levéltíró.

17 Jean-Louis de Rabutin életéről lásd: *Gertrud Hlavka: Johann Ludwig Graf Bussy de Rabutin Feldmarschall, geheimer Rat und kommandierender General in Siebenbürgen 1642–1716.* Dissertation. Wien 1941. Vö. *Émile Gérard-Gauilly: Un académicien grand seigneur et libertin au XVIIe siècle.* Bussy-Rabutin. Sa vie, ses œuvres et ses amis. Paris 1909. 19–23.; *Daniel-Henri Vincent: « Bussy-Rabutin », l'heureux maréchal.* Rabutinages 23. (2013) 73–84.

18 Az eredeti kéziratot nemrég sikerült megtalálnom a bécsi Liechtenstein Hercegi Levéltárban folytatott kutatásaim során. Jelzete: MS 68 Mémoires ou Recueil des cam-

herceg szellemesen hasonlítja össze e munka stílusát a szerző neves névkonának irodalmi teljesítményével. A kézirat nyelvi hibáira hivatkozva megjegyzi, hogy gyakorta kellett a szövegbe belejavítania. Ligne herceg számos igen személyes hangvétellű jegyzettel is megtűzdelt a szöveget, és sejthetően igen szabadon kezelte a szerző eredeti kéziratát is. Ezt azonban – az eredeti szöveg hiányában – nem tudjuk megállapítani, az viszont tény, hogy a könyv hasonlóan élvezetes stílusban meséli el a neves francia család sarjának élettörténetét. Bussy-Rabutin gróf császári szolgálatban eltöltött hosszú katonai pályája az 1683-as évben indult el, és a török háborúnak köszönhetően ívelt meredeken felfelé. Az 1687-es hadjárat sommás történetéből megtudhatjuk, hogy a grófot ekkor nevezték ki tábornoknak. A szöveg röviden megemlékezik a sorsdöntő – általa siklósi csatának nevezett – ütközet történetéről, és főleg azt emeli ki, hogy a balszárnnyal vezető Rabutin gróf mentett meg három császári lovasezredet, és ezzel kiérdemelte a lotaringiai herceg és a bajor választófejedelem dicséretét.¹⁹

Claude-Louis-Hector de Villars márki (1653–1739) a 18. század első felének egyik legjelentősebb francia hadvezére volt.²⁰ Már fiatalkorában kitüntette magát a holland hadszíntéren, majd Condé herceg seregében szolgált. A nimwegeni béke (1679) után a diplomáciai szolgálatban próbált szerencsét. Az 1680-as években a bajor választófejedelem müncheni udvarában akkreditált nagykövet volt, majd hamarosan Bécsbe került, és ekkor vett részt a magyarországi törökellenes háborúban. A spanyol örökösödési háború idején nyerte el a marsallbotot. 1709 szeptemberében Malplaquet-nál fényes győzelmet aratott Savoyai Eugén és Malborough herceg seregeivel szemben. Később a denaini ütközetben (1712. július 24.) ismét legyőzte Savoyai Eugén seregét. A neves hadvezér a versailles-i udvar prominens képviselőjévé vált, és később politikusként is jelentős szerepet játszott a régensség kormányában.²¹ Emlékiratait a kor igen kedvelt olvasmányai között tartották számon.²² Villars az 1683-as esztendő háborús

pagnes faites au service de l'empereur par feu son Excellence le Comte Bussi de Rabutin, conseiller d'état de S: M: chambelier Marechal de ses armées, Général Commandant en Transylvanie et Colonel d'un regiment de Dragons.

19 Mémoires de Son Excellence i. m. 5–6.

20 Életéről lásd újabban: *Fadi El Hage*: Le maréchal de Villars. L'infatigable bonheur. Paris 2012.

21 *Emmanuel Le Roy Ladurie*: Saint-Simon ou le système de la Cour. Paris 1997. 17–19., 121–122., 126–127., 195., 200., 420–422. és 444.

22 A magyar származású Ladislav Valentin Esterházy gróf így ír feleségének erről az olvasmányáról az 1784. január 8-i levelében: „J'ai mis quatre heures à venir ici, j'ai partagé mon temps à penser à Fanny et à lire la vie du maréchal de Villars dans mon petit cabrio-

eseményeinek hatására jutott arra az elhatározásra, hogy – mint oly sokan a korabeli francia nemesifjak közül – a császári hadsereg szolgálatában próbáljon szerencsét a török ellen. Tervét egy diplomáciai szolgálat ürügyével sikerült leplezni, így nem kellett tartania attól, hogy a király testvéréhez, Conti herceghez hasonlóan neki is megtiltsák a magyarországi hadműveletekben való részvételt.²³ A bécsi udvarban már ismerték a hírét, és számos arisztokrata vette pártfogásba a fiatal francia katonát. Legjelentősebb protektora a császár bizalmát élvező Strattmann gróf²⁴ udvari kancellár volt. Villars márki a francia uralkodó megbízásából egy diplomáciai küldetés alkalmával utazott Bécsbe 1687-ben, ahol kiváló személyes kapcsolatot alakított ki Miksa Emmánuel bajor választófejedelemmel. Ennek köszönhetően a bajor választófejedelem oldalán önkéntesként vehetett részt az 1687-es magyarországi hadjáratban. A neves katonatiszt visszaemlékezéseiben kiemelte, hogy a törökellenes háborúban való részvételét alapvetően a keleti hadművészet iránti érdeklődése motiválta, és igyekezett minden erre vonatkozó információt összegyűjteni.²⁵ Villars visszaemlékezései több kiadásban is napvilágot láttak. Az első 1734-ben jelent meg hágai impresszummal,²⁶ de a tudományos kutatásban általában a 19. századi teljesebb kiadásokat szokták használni.²⁷

let.” *Ladislav-Valentin Esterhazy: Lettres du comte Valentin Esterhazy à sa femme.* Szerk. Ernest Daudet. Paris 1907. 7.

23 *Claude-Louis-Hector Villars: Mémoires du duc de Villars, pair de France, maréchal-général des armées de Sa Majesté Très-Chrétienne I. La Haye 1734. 101–102.*

24 A birodalmi német származású Theodor Athlet Heinrich Strattmann gróf (?–1693) az 1670-es évektől lépett I. Lipót császár szolgálatába, aki először elsősorban külügyi feladatokat bízott rá Franciaországban és Lengyelországban. Pályájának csúcsán 1684-től 1693-ig volt udvari kancellár. Vö. *Jean Bérenger: Finances et absolutisme autrichien dans la seconde moitié du XVIIe siècle.* Paris 1975. 56–59.

25 „*Le marquis de Villars, fort attentif à s'instruire des détails d'une guerre si différente des nôtres, étoit perpétuellement occupé de tout ce qui y avoit rapport, tantôt interrogeant les principaux prisonniers des Turcs; tantôt ceux de l'armée de l'empereur qui avoient été esclaves parmi eux, entre autres le chevalier Sentini, qui avoit servi trois ans un vizir. Rien de tout ce qui concerne la guerre ne pouvoit lui être indifférent, et il y a des mémoires de lui très instructifs sur tous les ordres et les différences de troupes des orientaux.*” *Claude-Louis-Hector Villars: Mémoires du marquis de Villars, publiés d'après le manuscrit original pour la Société de l'Histoire de France et accompagnés de correspondances inédites I.* Szerk. Melchior de Vogüé. Paris 1884. 69.

26 *C.-L.-H. Villars: Mémoires i. m.*

27 *Claude-Louis-Hector Villars: Mémoires du maréchal de Villars, 1–4.* (Collection des mémoires relatifs à l'histoire de France LXVIII–LXXI.) Szerk. Charles Cayx – Claude-François-Xavier Millot – Mathieu-Guillaume – Thérèse Villenave. Paris 1828.; *Claude-*

A csata értékelése

A csata lefolyását nagyjából hasonló szempontok alapján ábrázolják forrásaink. Az augusztus 12-i szövetséges menetoszlop megtámadása utáni kezdeti összecsapások, majd az azt követő lovassági ellentámadás, és végül az általános roham eldöntése után a török sánc tábor elfoglalása szerepel a részletesebb leírásokban. Az ütközet vége után valamennyien felsorolják a nevesebb hősi halottakat, és nem feledkeznek meg a bőséges hadizsákmány megemlítéséről sem. Ezen állandó elemeken túl a csata menetének részleteire, illetve a hadvezéri döntések bemutatására és értékelésére vonatkozóan számos eltérést figyelhetünk meg a különböző szövegekben.

Lotaringiai Károly herceg saját kezű csataleírása híven ábrázolja a két ellenséges hadsereg táborhelyét, a terepviszonyokat, a seregek mozgásait és a csata lefolyását. A napló jól bemutatja a Siklós felé vonuló szövetséges hadsereget megtámadó oszmán csapatok által kiprovokált ellentámadás után a két hadsereg között kibontakozó csatározásokat, amelyeket a bajor választófejedelem javaslatára elindított általános támadás mozdított ki a holtpontról. A szöveg beszámol a csata megvívásának nehézségeiről is, egyebek mellett arról, hogy a terep adottságai miatt nem lehetett követni az eseményeket. A herceg személyes feljegyzései azért is értékesek, mivel jól érzékeltetik a tájékozódás nehézségeit. Az ütközetet végül a szövetséges csapatok ellenséges sánc tábor elleni általános támadása döntötte el, amelyben a sebtében odavontatott ágyúk tüze mellett támadó szövetségesek nyomására a janicsárok védelmi vonalának összeroppanása és a menekülő szpáhik okozta kavarodás tette teljessé a szövetségesek győzelmét. Figyelemre méltó tény, hogy a herceg saját naplójában a döntő roham megindításának javaslatát a bajor választófejedelemnek tulajdonítja. A herceg hadinaplóinak később átdolgozott változataiban a csata e kritikus pillanatában a döntést a herceg kezdeményezésének tartotta a szerző.²⁸

Savoyai Eugén Ligne herceg által publikált visszaemlékezéseiben a szerző az eszéki sánc tábortól való visszavonulás következményeinek te-

Louis-Hector Villars: Mémoires du maréchal de Villars, I–VI. Szerk. Melchior Vogüé. Paris 1884–1904. Jómagam ez utóbbi kiadás első kötetét használtam.

28 *Tóth Ferenc*: A „második mohácsi csata” igazi arca. Az 1687-es harsány-hegyi ütközet a párizsi Bibliothèque Nationale de France egy ismeretlen forrása alapján. *Hadtörténelmi Közlemények* 133. (2020) 827–862.

kintette a harsány-hegyi csatát, amit nemes egyszerűséggel a Hersan-hegy melletti ütközetnek („*bataille près du mont Hersan*”) nevezett.²⁹ A csata eseményeinek részleteiről csak távirati stílusban emlékezett meg, elsősorban az ott küzdő nemesek egyéni vitézségét emelte ki, közöttük a hősi halottak mellett Piccolomini grófról, Commercy hercegről emlékezett meg. A saját hőstettét – vagyis hogy elsőként lépett a török sáncra, ahol a török félholdat a császári sasos jelvénnel cserélte fel – elég szerényen mutatja be. Ennek köszönhetően ő vihette a győzelem hírért a császári udvarba, amit az uralkodó egy gyémántokkal díszített portréjával honorált.³⁰

Jean-Louis de Rabutin visszaemlékezései szintén nagyon sommásan számolnak be a csata eseményeiről. Ő elsősorban a saját személyes helytállását hangsúlyozza ki, amely szerint a bajor választófejedelem kérésére ő vezette a serege balszárnyát, amelyet a törökök először támadtak meg. Ezt követően saját döntésének tekintette a portyázó török lovascsapatok visszaszorítására küldött három lovasezred ellentámadását, amelynek egyikét a hősiesen harcoló Commercy herceg vezette. Az ezt követő eseményekről már nem találunk említést, pedig a gróf igen fontos szerepet játszott az általános rohamban is, ahol a jobbszárny lovasságát vezette, miközben Savoyai Eugén hasonló feladatot kapott a balszárnyon. A tüzérségi támogatással meginduló rohamban a lovascsapatok értek el leghamarabb a török sánctáborig, ahol elkezdődött a közelharc. Nagy valószínűséggel Jean-Louis de Rabutin Savoyai Eugénnel egy időben ért a sánchoz, de Rabutin súlyosan megsebesült a harcokban, és a csata után ágyynak esett.³¹ Mivel balszerencséjének köszönhetően nem ő lépett először a török sáncra, és nem ő vihette a győzelem hírért Bécsbe, elképzelhető, hogy éppen ezért nem taglalta részletesebben a csata történetét memoárjában...

Villars márki csatában való részvételére vonatkozólag leginkább a visszaemlékezéseire hagyatkozhatunk. Villars marsall egyes szám harmadik személyben írt visszaemlékezéseiben elég részletesen beszámol a harsány-hegyi csata lefolyásáról.³² Az Eszék melletti megerősített török

29 *Eugène de Savoie: Vie du Prince Eugène de Savoie généralissime des armées autrichiennes, écrite par lui-même.* Paris 1810. 30.

30 Uo. 32.

31 *Mémoires sur les campagnes faites en Hongrie* i. m. 9–10.

32 Lásd erről újabban: *Polgár Balázs: Claude-Louis-Hector de Villars márki és az 1687. évi magyarországi törökellenes hadjárat.* *Hadtörténelmi Közlemények* 128. (2015) 184–201., http://epa.oszk.hu/00000/00018/00034/pdf/EPA00018_hadtortenelmi_2015_1_184-201.pdf.

sánc tábor elleni támadás kudarca utáni csapatmozgásokról szólva kiemeli a kisháborús hadműveletek jelentőségét. A csatára vonatkozó feljegyzései nemcsak a visszaemlékezéseiben, hanem néhány, ebben az időszakban írt levelében is helyet kaptak.³³ Ezek alapján Villars szintén a maga fontosságát igyekezett kihangsúlyozni az eseményekben. Az első török támadások felderítése után Villars saját kezdeményezéseként tüntette fel a lovasági ellentámadás megindítását, és e lépés egyenes következményének tekintette az oszmán hadsereg feletti győzelmet.³⁴

A csata helyszínével kapcsolatban elég jelentős különbségeket tapasztalhatunk a vizsgált szövegekben. A szerzők eltérő elnevezéseket használnak a csata helyszínére. Lotaringiai Károly herceg Hersanról írt, Rabutin gróf siklósi csatát említ, Villars márki eszéki (franciául Esseck) ütközetéről beszél. A sokféle elnevezés mögött topográfiai bizonytalanságok és pontos térképek hiánya feltételezhető. Mivel egy hosszan elhúzódó menetoszlopból formálódott ki a harcvonal, annak kiterjedése több kisebb helységet is érintett, ami fokozta a bizonytalanságot. A pontos helységnévmegjelölés hiányát azzal is magyarázhatjuk, hogy számos korábbi helység szinte nyomtalanul eltűnt a török háborúk során, és a sűrű erdős, cserjés terepviszonyok átláthatatlanná tették a csatateret. A valódi fontos tájékozódási pontok olyan állandó domborzati elemekhez kapcsolódtak, mint a Harsány-hegy, amely egyébként a csata máig leginkább elfogadott elnevezését adja. A Mohács-hoz való kapcsolódásokat elsősorban utólagos történetírói konstrukciók eredményezték.³⁵

A szövegekben megfigyelhető, meglehetősen eltérő nézőpontból történő leírás felhívja a figyelmet az érzékszervek pontatlanságaira és a terep különleges akadályaira. Lotaringiai Károly autográf naplójában gyakran panaszkodik arra, hogy saját szemével csak igen korlátozottan érzékelhette a zajló eseményeket, ugyanis a terep adottságai miatt ezeket nem lehetett szabad szemmel látni, következésképpen a hiányos információk a hadvezéri döntéshozást is veszélyeztették. A láthatóság problémái többször felmerülnek a herceg naplójában, mivel ebben saját személyes élményeit meséli el, és gyakran fordult elő, hogy a csata egyes részeiből semmit

33 C.-L.-H. Villars: Mémoires i. m. (1884) I. 353–376.

34 Uo. 73–77.

35 Lásd erről újabban: Tóth Ferenc: A második mohácsi csata mítosza és valósága II. Adalékok az 1687-es nagyharsányi csata kora újkori levéltári és könyvészeti kutatásához. In: Több mint egy csata: Mohács. Az 1526. évi ütközet a magyar tudományos és kulturális emlékezetben. (Mohács 1526–2026. Rekonstrukció és Emlékezet) Szerk. Fodor Pál – Varga Szabolcs – Szóts Zoltán Oszkár. Bp. 2019. 445–462.

sem látott a fákkal, bokrokkal sűrűn benőtt erdősávok miatt. A herceg személyes, a csata hevében készült spontán feljegyzései azért is értékesek számunkra, mivel jól bemutatják a Clausewitz által később kiválóan leírt „háborús köd” állapotát, amely jól tükrözi az adott körülmények közötti hadvezetés óriási nehézségeit. A szövetséges csapatok támadása után a hercegnek személyesen kellett átverekednie magát egy erdősávon ahhoz, hogy felmérhesse a hadi helyzetet, amelyet így írt le a naplójában: „*Capra-ra és Dünnewald*³⁶ *grófokkal együtt átkeltem a sűrű bozótoson, és amint átfurakodtuk magunkat rajta, akkor pillantottam meg Piccolomini grófot, amint Commercy herceg ezredével megrohamozta és erőteljesen visszaverte az élen járó törököket...*”³⁷ Amint a törökök észrevették, hogy a rohamozó Commercy-ezredet nem támogatja más egység, rögtön körbevették, és sikerült nekik százhusz katonát lemészárolniuk. Ekkor következett a csata egyik legkritikusabb pillanata, amelyet Károly herceg gyors parancsával odaküldött erősítéssel tudott kedvező irányba fordítani. Hasonló problémákról számol be Villars márki az emlékirataiban. Miután az erdős részről kitörő török lovascsapatok megtámadták a szövetségesek balszárnyát, vagyis a bajor választófejedelem seregét, ahol Villars márki is tartózkodott, nagy bizonytalanság uralkodott el a hadvezetésben. A visszaemlékezés szerint a választófejedelem megkérte Villars-t, hogy menjen fel a Harsány-hegyen minél magasabbra, hogy pontos információkat tudjon meg a török hadmozdulatokról. Visszaemlékezése szerint Villars a helyzet súlyosságát felmérve saját maga kezdeményezte az ellentámadás megindítását.³⁸

36 Dünnewald, Hans Heinrich (1617–1691) gróf, császári tábornok. A harmincéves háború óta császári szolgálatban állt. 1670 óta a saját nevét viselő vértesezred ezredtulajdonos parancsnoka. 1691. aug. 31-én halt meg Eszéknél.

37 BNF, série Ms. All. 100, Pro anno 1687 Journal d'opérations militaires. fol. 61–62.

38 „*L'électeur de Bavière dit au marquis de Villars de monter le plus diligemment qu'il pourroit, sur la montagne d'Ersans, pour découvrir les mouvements des Turcs. Mais il n'étoit pas à la moitié qu'il vit tous ces divers corps de spahis s'étendre dans la plaine, soutenir de gros bataillons de janissaires, et ayant leur artillerie disposée dans les intervalles, enfin tous les apprêts d'une bataille certaine. La droite des Turcs s'avançoit même pour envelopper la gauche des Impériaux. Le marquis de Villars revint à toutes jambes, et dit au général de Piccolomini, qu'il rencontra, et qui commandoit la seconde ligne à la montagne, pour se barrer de ce côté-là, et, après cet avis, dont Piccolomini profita sur-le-champ, il poussa à l'électeur et au prince de Bade, et leur annonça qu'ils n'avoient que le temps de former leurs bataillons et leurs escadrons, et qu'ils alloient être attaqués. Tout ce qui étoit en colonne se mit en bataille, l'infanterie plaça ses chevaux de frise, et le prince de Bade, suivi du marquis de Villars, courut à la seconde ligne de cavalerie.*” C.-L.-H. Villars: Mémoires i. m. (1884) I. 73–74.

Valamennyi szövegben fontos szerepet játszik a személyes teljesítmény kiemelése, a hőstettek szerepe, a hősi halott nemesek neveinek felsorolása és végül, de nem utolsósorban, a gyávaság ostromozása. Valamennyi szöveg megemlékezik egy figyelemre méltó hőstetről, amelyet Lotaringiai Károly herceg unokatestvére, Commercy hercege hajtott végre a táborba való behatolás után. Az ifjú herceg a csata hevében zsákmányolt egy török zászlót, de a hőstettéért majdnem az életével kellett fizetnie, mivel egy török harcos a kopóját a herceg oldalába döfte. A hercegnek sikerült a támadóját megölni, és a zászlót Lotaringiai Károly hercegnek átnyújtani. Károly herceg ezt a jelenetet igen részletesen és érzékletesen ábrázolja a naplójában.³⁹ Ez a legtöbb forrásunkban megörökített történet sokáig fennmaradt a történelmi és irodalmi emlékezetben. A François Le Bègue által összeállított hadinapló összesen 600 halottat és sebesültet említ. Ez utóbbiak közül főleg az előkelő származású elesett nemesekről emlékezik meg, köztük néhány lotaringiai nemesé mellett a fiatal Sinzendorf gróf nevét emelte ki.⁴⁰

Az utókor szemével nézve a „francia hadvezérek” pályaképében a harcászati-hegyi csatában való részvételük igen hangsúlyosan jelenik meg. A Lotaringiai Károly herceg nancyi sírba tételének grandiózus ünnepségsorozatán elhangzott dicsőítő halotti beszédek jól példázzák, hogy az utókor milyen nagy jelentőséget tulajdonított ennek a győzelemnek. A jezsuita Du Poncet atya halotti beszédében többször is kiemelte a „mohácsi győzelem” jelentőségét, és szoros párhuzamot vont a két csata között, hangsúlyozva, hogy az e helyen egykor lemészárolt „huszonkétezer keresztény és különösen II. Lajos király vére” minden bizonnyal bosszúra sarkallta a

39 „Ce fust à cett endroit que le prince de Comercy poussant avec les premiers troupes de cavallerie et voyant un enseigne des janissaires qui aiant esté blessé de luy jetta son drapeaux à terre. Il mist pied à terre pour le prendre dans ce meme le temps qu'il le ramassoit en remontoit à cheval deux ianissaires vinrent à luy l'un avec une arquebuse le couchant en joue l'autre avec une copie. Il previent le premier d'un coup de pistolet mais dans le temps il receust du second un coup de coupie dans le corps dont le fer luy restast dans le corps et luy fust arraché avec beaucoup de violence par le marquis de Crequi qui estoit avec luy. Sa blessure ne luy fist point quitter son drapeaux qu'il rapportast luy meme fort ensanglanté. Il perdit beaucoup de sang et ce trouvast meme ne se pansant faible. Neantmoins il falust user de toutes mes prieres et autorité pour le faire retirer...” BNF, série Ms. All. 100, Pro anno 1687 Journal d'opérations militaires. fol. 63–64.

40 Charles V de Lorraine: Journal des campagnes du duc Charles V de Lorraine. (Bibliothèque de l'étude de l'Europe centrale 20.). Ed. Ferenc Tóth. Paris 2017. 448.

harsány-hegyi győzőket.⁴¹ Egy harmadik búcsúztató szerzője, Jean-Claude Sommier plébános bibliai és történelmi példákkal tűzdelt szónoklatában a „mohácsi csatát” Károly herceg pályafutása tetőpontjának és valószínűleg élete legszebb napjának nevezte.⁴² A herceg unokatestvérének, Commercy hercegnek a hőstette bevonult a lotaringiai hercegi dinasztia panteonjába azzal, hogy a harsány-hegyi csatában zsákmányolt zászlóját később a Károly herceg által Nancyban, a Notre-Dame de Bonsecours templomban elhelyezett szentgotthárdi török zászló mellett állították ki, és – több más lotaringiai herceg által zsákmányolt zászló mellett – ma is ott található.⁴³ A példaértékű történet emléke sokáig fennmaradt a francia történelmi emlékezetben. Számos irodalmi szövegben,⁴⁴ sőt 19. századi tankönyvekben⁴⁵ is megtalálható a híres zászlós hőstett.

Hasonlóan jelenik meg az ütközet Savoyai Eugén herceg 18. századi életrajzaiban. Számos csataleírás szerzője külön kiemeli Savoyai Eugén hősies küzdelmét, és hogy elsőként léphetett az ellenség táborába, kitűzve a kétfejű sasos császári jelvényt a félhold helyére. Az 1702-ben megjelent *La Vie ou l'Histoire du Prince Eugène de Savoye* kihangsúlyozza, hogy a keresztény csapatok az ütközet előtt nem messze táboroztak az egykori mohácsi csatától, és a csata leírásának végén külön kiemeli Savoyai Eugén hősies küzdelmét.⁴⁶ Más munkákban is visszatérő motívum a herceg hőstette, mint például a Jean Dumont által jegyzett *Histoire militaire du prince Eugène de Savoie, du prince et duc de Marlborough, et du prince*

41 *Père Du Poncet*: Oraison funebre de Tres-Haut, Tres-Puissant & Tres-Excellent Prince Charles V [...] prononcée devant Son Altesse Royale Monseigneur le Duc de Lorraine [...] en l'Eglise Primatiale de Nancy le 23 avril 1700 par le Père Duponcet de la C. de Jésus. Nancy 1700. 122–123.

42 *Jean Claude Sommier*: Oraison funebre de Tres-Haut, Tres-Puissant & Tres-Excellent Prince Charles V [...] prononcée dans l'Eglise Paroissiale de St. Evre de Nancy en présence de Messieurs de l'Hôtel de Ville le 11 may 1700 par Mre. Jean Claude Sommier prêtre, docteur en théologie, curé de Champs & des Parroisses en dépendantes. Nancy 1701. 89–92.

43 *Tóth F.*: A második mohácsi i. m. 459.

44 Pl. *Jean-Marie-Louis Coupé*: Variétés littéraires. L'histoire soumise à l'opinion, ou Morceaux détachés d'histoire, tant ancienne que moderne, discutés & éclaircis. Paris 1786. 90–91.; *Julien Caboche*: Panthéon de la jeunesse. Vie des enfants célèbres de tous les temps et de tous les pays. Paris 1843. 71–72. Vö. *Hervé Bazin*: Les grandes journées de la chrétienté. Paris 1890. 299.

45 Pl. *E.-L. Frémont – Jean-Ignace-Joseph Bourgon*: Cours gradué de compositions françaises, comprenant des sujets de devoirs relatifs à tous les genres. Paris 1826. 9.

46 *La Vie ou l'Histoire du Prince Eugène de Savoye*. Amsterdam 1703. 66–72.

de Nassau-Frise című népszerű kötetben,⁴⁷ a *Mémoires pour servir à l'histoire du Prince Eugène de Savoie* című könyvben,⁴⁸ az 1702-ben megjelent *La Vie ou l'Histoire du Prince Eugène de Savoie* című munkában,⁴⁹ az 1740-ben kiadott *Histoire du prince François Eugène de Savoie, Généralissime des Armées de l'Empereur et de l'Empire* című nagy sikerű életrajzban.⁵⁰ Savoyai Eugén harsány-hegyi csatában játszott szerepe kiváló belépőnek bizonyult későbbi fényes pályájához, ugyanakkor annak fénypontjai később elhomályosították a fiatalkori hőstett emlékét.

Jean-Louis de Rabutin gróf számára szintén meghatározó jelentőségű volt a csata, annak ellenére, hogy súlyosan megsebesült, és a tábori kórházban majdnem belehalt a sérüléseibe. A visszaemlékezései szerint a francia gróf a csatában való helytállása miatt nyerte el tábornoki kinevezését. Hírneve a csata után elterjedt a bécsi udvar köreiben. A nővére beszámolt unokatestvérének, Roger de Bussy-Rabutinnek arról, hogy a betegágyán fekvő gróft a császár személyesen látogatta meg.⁵¹ Rabutin gróf családját egy másik veszteség is érte ekkor: a felesége előző házasságából származó fia, Christian Ludwig von Sinzendorf (1669–1687) is elesett a csatában.⁵² Roger de Bussy-Rabutin a korabeli sajtón keresztül követte a császári szolgálatban harcoló unokatestvére viszontagságos életét, és a feleségével is levelezésben állva igyekezett újabb információkat szerezni távoli rokonáról.⁵³ Ekkoriban írt családtörténeti művének egy fejezetét is neki ajánlotta. Mindez jól jelzi, hogy a nemesi értékrendnek megfelelően – hasonlóan Lotaringiai Károly példájához – a harctéri helytállás példáit családi körben is számon tartották. Nagy valószínűséggel Jean-Louis de Rabutin, a híres emlékiró, unokatestvére példáját követve kezdte el írni a saját visszaemlékezéseit.⁵⁴

47 *Jean Dumont*: *Mémoires pour servir à l'histoire du Prince Eugène de Savoie*. La Haye 1729. XVII.

48 *Mémoires pour servir à l'histoire du Prince Eugène de Savoie*. I–II. La Haye 1710.

49 Uo. I. 202–224.

50 *Eléazar de Mauvillon*: *Histoire du prince François Eugène de Savoie, Généralissime des Armées de l'Empereur et de l'Empire* I. Amsterdam 1740. 200.

51 *Roger de Bussy-Rabutin*: *Correspondance de Roger de Rabutin, comte de Bussy, avec sa famille et ses amis* (1666–1693) 6. Szerk. Ludovic Lalanne. Paris 1859. 100–101.

52 *Constantin von Wurzbach*: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich* 35. Wien 1877. 16.; *Katharina Arnegger*: *Das Geschlecht der Sinzendorf*. PhD Dissertation, Wien 2000. 121–144.

53 *R. de Bussy-Rabutin*: *Correspondance* i. m. 156–157.

54 Lásd erről újabban: *Ferenc Tóth*: *Memoirs Which Can Hide Others*. The *Mémoires* of Jean-Louis de Rabutin and Their Editions by the Prince de Ligne. *Historical Studies on*

Villars márki karrierjében szintén fontos szerepet játszott a csatában való részvétele. A fiatal francia katonatiszt neve a korabeli médián keresztül bekerült a köztudatba. Jó példa erre, hogy egy 1688-ban, Párizsban megjelent, a harsány-hegyi csatát ábrázoló almanach metszeten a nevével ellátva szerepel a portréja.⁵⁵ Villars jelentős tapasztalatra tett szert a magyarországi törökellenes háborúban, aminek nagy hasznát vette későbbi pályafutása során. A magyar ügyek jó ismerőjeként a spanyol örökösödési háború első éveiben ő szorgalmazta a kibontakozó felkelés vezetőivel történő kapcsolatfelvételt, és a Habsburg Monarchia haderejéről is kiváló ismeretekkel rendelkező hadvezér hamarosan Savoyai Eugén legkomolyabb ellenfelévé nőtte ki magát. A 18. században nagy népszerűségnek örvendő visszaemlékezéseinek köszönhetően az 1687-es magyarországi hadjárat tal kapcsolatos gondolatait is széles körben megismerhették az olvasók. A harsány-hegyi – Villars művében észéki – csatával kapcsolatos meglátásait Charles-Emmanuel de Warnery svájci hadtudós egyik művében többször is idézi.⁵⁶

Összegzés

Megállapíthatjuk, hogy a harsány-hegyi csata fontos esemény volt mind a négy „francia hadvezér” életében. Az itt találkozó hadvezérek közül többen később ellenfélként álltak egymással szemben a csatatéren vagy éppen a diplomáciai tárgyalóasztalnál. Különösen jól példázza ezt Savoyai Eugén és Villars marsall példája, akik a 18. század elején a spanyol örökösödési háború nagy sorsfordító ütközeteiben ellenséges hadseregek élén álltak. Az 1687-es magyarországi hadjáratban való közös részvételük emléke valószínűleg sokáig megmaradt a szívükben, és feltehetően hozzájárult az ütközetek lovagias megvívásához, majd az azokat követő békekötés sikeréhez. Talán nem véletlen, hogy az utrechti béke (1713) után a francia–Habsburg nézeteltérések rendezésére összehívott rastatti béketárgyaláso-

Central Europe 4. (2024) 2. sz. 95–109.

55 Défaites de l'Armée des Turcs pres de Mohats en Hongrie par l'Armée Imperiale commandée par le Prince Charles de Lorraine et l'Electeur de Baviere, le 12. jour d'aoust 1687. Paris 1688., <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b6945272p.item>.

56 *Charles-Emmanuel de Warnery*: Remarques sur le militaire des Turcs et des Russes. Breslau 1771. 53., 57., 59. és 215.

kat éppen e két egymást jól ismerő és tisztelő hadvezér folytatta le 1714-ben. A rastatti békében kerültek a tárgyalóasztalra a magyar ügyek is, amelyeket mindkét hadvezér jól ismert.⁵⁷ Magyar szempontból elmondható, hogy a négy „francia hadvezér” – bár eltérő szempontból – egyaránt a magyarországi viszonyok legjobb szakértőjének számított. A viszonylag fiatalon elhunyt Lotaringiai Károly herceg a magyar rendekkel törvényes úton való megegyezés támogatójaként, Savoyai Eugén és Jean-Louis de Rabutin a Habsburg-dinasztia elkötelezett híveként, Villars marsall pedig a magyar függetlenségi mozgalmak francia szempontból történő felhasználásának szószólójaként vált ismertté. Mindenesetre egykor valamennyien életük kockáztatásával küzdöttek a Magyar Királyság oszmán uralom alóli felszabadításáért. Nem véletlen, hogy a harsány-hegyi ütközet a történelmi emlékezetben a Magyar Királyság története szempontjából jelzésértékű „második mohácsi csata” néven híresült el.⁵⁸ Ezt legkorábban és legfrappánsabban a Lotaringiai Károly hadinaplójának irodalmi változatát elkészítő Le Bègue abbé fogalmazta meg: *„Így e napon csekély áron, de annál nagyobb dicsőiséggel tettük jóvá azt a veszteséget, amit Lajos király szenvedett el az 1526-os év ugyanezen havában, nagyjából ugyanazon a helyen.”*⁵⁹

57 Köpeczi Béla: A bujdosó Rákóczi. Bp. 1991. 187.

58 Tóth F.: A második mohácsi i. m.

59 *„De maniere que ce jour là nous reparames à peu de frais, et avec autant de gloire que d'avantage la perte que le Roy Louys fit en mil cinq cent vingt six dans le même mois, et à peu près dans le même endroit.” Ch. V de Lorraine: Journal i. m. 448.*

A „két mohácsi csata” (1526, 1687) tágabb összefüggéseinek jobb megértéséhez a Magyar Történelmi Társulat a Századok két Mohács-különszámával (amelyek egyben a *Századok Könyvek* című sorozatának is a részei) kíván hozzájárulni. A tavalyi kötet után, amely az első mohácsi csatával, annak elő- és utótörténetével foglalkozott, az idei mind a két csatát tárgyalja, nagyjából egyforma teret szentelve nekik. Az 1526. évi ütközetnek ezúttal a rövid és hosszú távú következményei kerülnek terítékre – beleértve az iskolai tankönyvek ezekkel kapcsolatos tartalmait is –, de olvashatók tanulmányok az oszmán hadsereg létszámáról és felvonulási útjáról is. Az 1687. évi második mohácsi csatának a kortárs nyugati és magyar recepciójára, emlékezettörténetére és ikonográfiai reprezentációjára esik a hangsúly. A Társulat ezzel kívánja elősegíteni, hogy az 1526. évi ütközet közelgő 500 éves évfordulójára helyreálljon az egyensúly, és a két csata újra együtt és végső kifutásában új jövőt nyitó lehetőségként épüljön be a magyar köztudatba.

